

Research Paper

Qualitative study of urban space elements from the perspective of cultural identity (Field of study: Sanandaj city)

Simin Darvishnori¹, Ali baseri^{2*}, mohammad Hadi Mansourilakoraj³

1. PhD student of Anthropology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2. Assistant Professor, Department of Anthropology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

3. Assistant Professor, Department of Anthropology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.143202.1700>

Received: May 26, 2024

Accepted: February 1, 2025

Available Online: May 22, 2025

Keywords: cultural identity, sustainable urban developments, public spaces.

Abstract

The phenomenon of globalization has led to a fundamental transformation in the cultural identity of people in different societies. The expansion of urbanization and urban spaces, as part of this phenomenon, due to their comprehensiveness and universal accessibility, plays an effective role in consolidating symbols of cultural identity. Sanandaj is a city with an ancient cultural context to which its residents have a special sense of cultural belonging. The aim of this research is to identify various elements such as architecture, visual arts, and cultural symbols in the urban spaces of Sanandaj, which are explained by relying on a set of theoretical approaches such as functionalism and interpretivism. The research method in this research is qualitative, descriptive-analytical. Primary data collection through field study, library documents, and semi-structured interviews was analyzed using the content analysis method, and semantic code categories were extracted from the data. The statistical population includes the local community, tourists, and employees and managers of various administrative, service, and residential sectors, which was 37 people using purposive sampling and the theoretical saturation principle. In data analysis, the themes were classified into five main categories: "social, economic dimensions, functions of urban spaces, urban elements, and representation," and seventeen subcategories were extracted from the main themes. The results indicate that architecture and urban spaces, as fundamental elements, play a significant role in the formation and strengthening of the cultural identity of societies. Therefore, the importance of paying attention to cultural dimensions in the design of urban spaces is emphasized. Urban and cultural spaces in Sanandaj have social and cultural importance that play a key role in sustainable urban development.

Darvishnori, S., Baseri, A., Mansourilakoraj, M. H. (2025). Qualitative study of urban space elements from the perspective of cultural identity (Field of study: Sanandaj city). *Sociology of Culture and Art*, 7 (3), 1-17.

Corresponding author: Ali Baseri

Address: Department of Anthropology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: baseridon@gmail.com

Extended Abstract

1- Introduction

In recent years, due to the increasing population and the expanding dimensions of urbanization, people seek areas with unique identities for comfort and interaction with others. Urban spaces, as one of the most important public domains in cities, play a significant role in the life of any city, reflecting the history, culture, and civic life of that community. Therefore, individuals enhance their social interactions through participation and presence in public spaces. Sanandaj, due to its geographical location and urban development during the Safavid and Qajar periods, possesses valuable traditional urban fabric. Additionally, due to the persistence of internal turmoil, foreign invasions, and cultural shocks, identity symbols have been embedded in the city and passed down through generations. Thus, analyzing the urban elements of Sanandaj can be examined from social, cultural, resources, and infrastructure perspectives, leading to an exploration of the rich cultural framework and identity of the local people and their historical and mental world. Considering the historical, cultural, and natural strengths of Sanandaj, along with positive social, economic, and cultural impacts, will ultimately lead to the creation of cultural and social identities.

2- Methods

This research, based on its core questions and objectives, is qualitative in nature and in-depth in approach. The grounded theory method has been utilized for data analysis among existing qualitative research methods. To gather the necessary information for the study, documented sources and local investigations were employed. Local investigations included frequent visits, field observations, discussions with relevant staff and experts, travelers, tourists, and locals, as well as an examination of existing and historical elements of urban spaces in Sanandaj from tourism and cultural perspectives. The current research is applied in content, qualitative in nature, cognitive and exploratory in purpose, cross-sectional in time, and analytical in evaluation method. Data collection methods include fieldwork, document analysis, and library research. During the selective coding phase, concepts and categories were placed together, considering the conceptual flow, research goals, and the trajectory established after data collection and open and axial coding, leading to the extraction of the core category. This three-step coding process requires careful attention, as it involves categorizing and assigning major concepts to each category, identifying conditions, interactions, and consequences related to the categories, which clarifies the research sequence to reach the core category. The core category is extracted, and ultimately a contextual model is presented that

addresses the research questions and fulfills the research objectives.

3- Findings

In this research, our aim is to identify the components discussed in anthropology, such as the functions of cultural spaces, cultural interaction, the recreation of local identities, awareness of local customs and ceremonies, cultural ecology, symbols and signs, and urban elements from their perspective. In this context, the theories of anthropologists regarding these components, such as those of Clifford Geertz and Stuart, have been considered in analyzing and interpreting the data. The goal was not only to test theories but also to employ grounded theory, which involves constructing theory from data and identifying characteristics, dimensions, concepts, categories, core categories, conditions, interactions, and consequences that are part of the principles of grounded theory, in order to develop and extract a theory related to the research. Based on the objectives and research questions, the semantic reconstruction of urban spaces has taken place in the cultural, economic, social-political domains, and urban elements throughout history. Furthermore, the way people in the studied territory understand, interpret, and interact with urban elements in representing local identity has been examined from an anthropological perspective. Using the grounded theory method and considering the conceptual framework employed, in order to guide the overall research process, create theoretical sensitivity, and formulate some general questions for entering the research field, the physical cultural spaces, social interaction, and participation of individuals in activities are manifested through a set of signs and symbols in the public sphere, which includes historical-ancient structures; contemporary cultural artifacts related to the culture of the city; and natural-recreational landscapes, based on the potentials of that space.

4- Discussion & Conclusion

The results indicate that the perception and experience of urban spaces in Sanandaj are significantly influenced by design, cultural diversity, natural elements, and social interactions. These factors lead to a richer experience for residents and tourists, fostering a sense of belonging and identity. Additionally, educating and raising awareness among the people about urban spaces in Sanandaj contributes to improving the quality of life, enhancing the sense of belonging, and promoting social participation, ultimately leading to the creation of a cohesive and resilient community. The development of a culture of using public spaces regarding cleanliness, respect for others, and optimal use of available facilities, as well as the

Qualitative study of urban space elements from the perspective of cultural identity (Field of study: Sanandaj city)

development of social and communication skills for effective interaction with others and local institutions, is essential. The results show that the urban and cultural spaces of this city, as valuable cultural and historical resources, not only play a significant role in attracting tourists and strengthening the local economy but also contribute to improving the quality of life for citizens and sustainable urban development by enhancing cultural identity and social interactions. These spaces can help strengthen the sense of belonging and local identity in the community and ensure cultural and social sustainability in the city through the preservation and promotion of cultural heritage. Findings from numerous observations and interviews indicate that the issue of urban tourism and cultural spaces within the research scope is currently on the path to achieving sustainable urban development, and the sense of belonging and local identity is influenced by these conditions. Moreover, the results of various observations and interviews show that urban elements such as statues, symbols, and cultural signs can act as representatives of

cultural identity, deeply connected to local culture. Therefore, considering the dissatisfaction expressed by locals and travelers regarding the performance of relevant authorities, it is emphasized that attention to cultural dimensions in urban planning is crucial for improving the design of urban spaces and preserving and strengthening cultural identity.

5- Funding

There is no funding support.

6- Authors' Contributions

The authors declared equal participation in writing the article.

7- Conflict of Interests

This research does not conflict with personal or organizational interests.

مقاله پژوهشی

مطالعه کیفی عناصر فضاهای شهری از منظر مقوله هویت فرهنگی (میدان مطالعه: شهر سنندج)

سیمین درویش‌نوری^۱، علی باصری^۲، محمد هادی منصور لکورج^۳

۱. دانشجوی دکتری مردم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. استادیار، گروه مردم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۳. استادیار، گروه مردم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.143202.1700>

چکیده

پدیده جهانی شدن به دگرذیسی بنیادی در هویت فرهنگی مردم جوامع مختلف منجر شده است. گسترش شهرنشینی و فضاهای شهری به مثابه بخشی از این پدیده، به دلیل جامعیت و دسترسی پذیری همگانی، نقش مؤثری در تحکیم نمادهای هویت فرهنگی دارد. سنندج شهری است با بافتار فرهنگ دیرین که ساکنان آن به احساس تعلق فرهنگی خاصی به آن دارند. هدف این پژوهش، شناخت المان‌های مختلفی مانند معماری، هنرهای تجسمی، نمادهای فرهنگی در فضاهای شهری سنندج می‌باشد که با اتکا بر منظومه‌ای از رویکردهای نظری نظیر کارکردگرایی، تفسیرگرایی تشریح می‌شود. روش تحقیق در این پژوهش کیفی، توصیفی-تحلیلی است. گردآوری داده‌های اولیه از طریق مطالعه میدانی، اسنادکتابخانه‌ای و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با استفاده از روش تحلیل محتوا، تحلیل گردیده و مقولات کدهای معنایی از دل داده‌ها استخراج شده است. جامعه آماری شامل جامعه محلی، گردشگران و کارکنان و متولیان بخش‌های مختلف اداری، خدماتی و اقامتی هستند که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و اصل اشباع نظری با ۳۷ نفر بود. در تحلیل داده‌ها مضامین در پنج مقوله اصلی «بعد اجتماعی، اقتصادی، کارکردهای فضاهای شهری، المان‌های شهری و بازنمایی» طبقه‌بندی شده و هفده خرده مقوله نیز از میان مضامین اصلی استخراج گردید. نتایج حاکی از آن است که معماری و فضاهای شهری به عنوان عناصر بنیادین در شکل‌گیری و تقویت هویت فرهنگی جوامع نقش بسزایی دارند. لذا بر اهمیت توجه به ابعاد فرهنگی در طراحی فضاهای شهری تأکید می‌گردد. فضاهای شهری و فرهنگی شهرسنندج دارای اهمیت اجتماعی و فرهنگی که در توسعه پایدار شهری نقش کلیدی ایفا می‌کنند.

تاریخ دریافت: ۶ خرداد ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۳ بهمن ۱۴۰۳

تاریخ انتشار: ۱ خرداد ۱۴۰۴

واژه‌های کلیدی: هویت فرهنگی، توسعه پایدار شهری، فضاهای همگانی.

استاد: درویش‌نوری، سیمین؛ باصری، علی؛ منصور لکورج، محمد هادی (۱۴۰۴). مطالعه کیفی عناصر فضاهای شهری از منظر مقوله هویت فرهنگی (میدان مطالعه: شهر سنندج). *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۷ (۳)، ۱-۱۷.

* نویسنده مسئول: علی باصری

نشانی: گروه مردم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی

پست الکترونیکی: baseridon@gmail.com

۱- مقدمه و بیان مسئله

در سال‌های اخیر با توجه به افزایش روزافزون جمعیت و رشد فزاینده ابعاد شهرنشینی و رشد شهری، افراد برای تأمین آسایش و تعامل با هم‌نوعان به دنبال عرصه‌هایی با هویت‌های ویژه هستند. از طرفی فضاهای شهری به عنوان یکی از مهم‌ترین قلمروهای عمومی در شهر، با داشتن نقش بسیار بزرگی در حیات هر شهر، تجلی‌دهنده‌ی تاریخ، فرهنگ و زندگی مدنی آن جامعه می‌باشند. لذا افراد با مشارکت و حضور در فضاهای عمومی باعث ارتقاء تعاملات اجتماعی خود می‌شوند. از دلایل جذب مردم به شهرها و مناطق شهری، امکان بازدید و کسب تجربه‌ها و انجام کارهای متنوع و جدید می‌باشد. فضاهای شهری در پیچیدگی‌های دنیای امروز به خصوص در شهرهای بزرگ و مراکز استانی می‌توانند با برطرف نمودن نیازها و درخواست‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و فراهم نمودن محدوده‌های آرام، برقراری ارتباط را برای شهروندان برقرار می‌کنند. لوفور معتقد است که فضا محصولی اجتماعی است و نشان می‌دهد که چگونه این فضای تولیدشده بر شیوه اندیشه و رفتار مردم تأثیر می‌گذارد (ریوکه‌جفی، ۱۳۹۹: ۲۴). گافمن^۱ (۱۹۶۳) نیز تأکید می‌کند که توانایی ما در برقراری تعاملات روزمره در ایجاد مفهوم خویشستن امری حیاتی است (همان: ۹۳). از سوی دیگر، در اقتصادهای شهری، گردشگری بر زندگی شهری در بسیاری از موارد تأثیر می‌گذارد. گردشگری با بازسازی مناظر به‌عنوان کالا، فضاهای شهری جدیدی تولید می‌کند (جوور، ۲۰۲۴: ۱۱۷۰). گردشگری در حال حاضر یکی از صناعی است که به سرعت رشد می‌کند و تأثیرات عظیم بر سرزمین‌ها، از نقطه‌نظر زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی دارد (مارینو و همکاران، ۲۰۲۳: ۱۸). سرزمین ایران دارای سابقه کهن و سرشار از تنوع زیستی و طبیعی در فرهنگ و خرده‌فرهنگ‌ها می‌باشد. سنندج، مرکز استان کردستان، به لحاظ موقعیت جغرافیایی و فعالیت شهرسازی در عصر صفوی و قاجاری از بافت شهری سنتی با ارزشی برخوردار است و نمادهای هویتی باشکوهی را در خود گنجانده و نسل به نسل انتقال داده است. لذا تجزیه و تحلیل المان‌های شهری سنندج را می‌توان از جنبه‌های اجتماعی، فرهنگی، منابع و زیرساخت‌ها مورد بررسی قرار داد.

عناصر مختلف فضاهای شهری با کارکردهای متفاوت منجر به ایجاد چشم‌اندازهای متفاوت شده و دارای ارزش نمادینی در هویت بخشی افراد در شهر هستند. فضاهای شهری بستر مشترکی برای فعالیت‌های کارکردی و مراسمی که پیونددهنده اعضای جامعه می‌باشند که آگاهانه یا ناآگاهانه در آن فضا به تعاملات اجتماعی، مراودات و زندگی می‌پردازند. از آنجا که زندگی اجتماعی شهری از مجموعه‌های گوناگونی از هنجارها، قواعد و هویت‌های اجتماعی شکل گرفته‌اند، می‌توان گفت که چشم‌اندازهای شهری متشکل از قواعد فضایی روزانه‌ای هستند که شکل‌دهنده عقاید و هنجارهای افراد در رفتار و کردار می‌باشند و در حقیقت به افراد هویت‌های اجتماعی را در جایگاه‌های اجتماعی، در موقعیت‌های خاص و مکان‌های خاص می‌بخشند. فضاهای شهری به دلیل جامعیت و قابلیت دسترسی برای همه، موجب همبستگی، پیوند اجتماعی و مکانی برای تولید و تکثیر فرهنگ و تحکیم نمادهای هویت فرهنگی می‌باشند. از همه مهم‌تر، تطابق این فضاها با خواسته‌ها و نیازهای شهروندان و اهمیت حضور آن نمادها جهت ایجاد خوانایی در هویت کالبدی شهرها است. تضاد بین سنت و مدرنیته عاملی است که می‌تواند عناصر سنتی برساننده هویت محلی را تحت تأثیر قرار دهد. این تضاد منجر به از بین رفتن یا تغییر معانی فرهنگی می‌شود. مهاجرت و تغییر جمعیت نیز می‌تواند هویت فرهنگ محلی را تغییر و باعث ایجاد تنش بین گروه‌های مختلف فرهنگی و اجتماعی شود. جهانی شدن و تأثیرات فرهنگ جهانی، تضادی بین فرهنگ‌های محلی و جهانی ایجاد می‌کند. هم‌چنین توسعه شهری نیز می‌تواند عامل تخریب فضاهای فرهنگی و تاریخی باشد. لذا این چالش‌ها و تضادها نشان‌دهنده پیچیدگی ارتباط بین فضاهای شهری و هویت فرهنگی هستند.

در این پژوهش، تلاش می‌گردد با محوریت بخشیدن به فرهنگ و با اتکا به رویکرد تفسیری و تاریخی وجوه فرهنگی - شهری فضا در درجه اول اهمیت قرار گیرد. نیز، با اتکا به تحلیل المان‌ها و نمادهای شهری گامی در جهت فهم کنش‌ها و مراودات و هویت و زندگی روزمره شهروندان برداشت. به بیان دیگر، فهم عناصر فضاهای شهری سنندج در راستای بازشناسی هویت شهری و زیست جهان کنشگران می‌باشد. مطالعه مردم‌شناختی فضاهای گردشگری-فرهنگی سنندج با استفاده از طریق رویکردی ترکیبی انجام می‌گیرد تا جنبه‌های مختلف هویت فرهنگی و زیست جهان کنشگران تفسیر شود. استفاده از روش‌های مردم‌شناسی در تحلیل فضاهای فرهنگی و گردشگری رویکردی نوین است که به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا به بررسی عمیق تر تعاملات اجتماعی

¹ Erving Goffman

درویش نوری، سیمین؛ باصری، علی؛ منصور لکوریج، محمد هادی (۱۴۰۴). مطالعه کیفی عناصر فضاهای شهری از منظر مقوله هویت فرهنگی (میدان

مطالعه: شهر سنندج). جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷ (۳)، ۱-۱۷.

و فرهنگی بپردازد و تجربه‌های واقعی ساکنان و گردشگران را در نظر بگیرد. بدین ترتیب، هدف اصلی این پژوهش، خوانش المان‌های فضاهای شهری سنندج است که ورود به دنیای پرمزورازی از شاکله‌های فرهنگی و هویت مردم و ورود به دنیای ذهنی و تاریخی محلی از افراد آن منطقه می‌باشد. توجه به توان تاریخی، فرهنگی و طبیعی شهر سنندج، و به همراه داشتن آثار مثبت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، نهایتاً منجر به ایجاد هویت‌های فرهنگی-اجتماعی خواهد شد. به بیان دیگر، هدف پژوهش تحلیل ارتباط فضاها و ساختار و کارکرد آنها با هویت فرهنگی و زیست‌جهان کنشگران محلی است. پرسش این است که چگونه معماری و طراحی فضاهای عمومی شهر سنندج بر شکل‌گیری هویت فرهنگی اثر گذاشته است؟ عناصر فضاهای شهری در سنندج دارای چه کارکردهایی می‌باشد؟ و هویت فرهنگی در میان فضاهای شهری از منظر اجتماعی و فرهنگی چگونه بیان می‌شود؟

۲- پیشینه پژوهش

۲-۱: پیشینه تجربی

دیوید هاروی و هانری لوفور جزو اندیشمندان پیشتازی‌اند که سعی بر تحلیل و ارائه نظریاتی در زمینه شهر و تولید فضای شهری داشته‌اند. آنان در تولید فضا، به ویژه فضای شهری، جدا از کالبد و فیزیک، ادراک، باورها، عقاید، ایدئولوژی‌ها، ویژگی‌های فرهنگی، سطح آگاهی و به طور کلی شیوه تفکر از جمله نقش اقتصاد سیاسی و سیستم‌های فرهنگی را قاطع می‌دانند (زیوری‌آرام، ۱۴۰۰: ۳۲). لوفور مدعی است که فضای شهری امری است که به شکل اجتماعی تولید می‌شود و به وسیله نیروهای اجتماعی و سیاسی در جهت کنترل، سلطه و قدرت تولید می‌شود (آزاد و صدیقی، ۱۳۹۸: ۱۸۹). به عقیده وی تولید فضای شهر ناگزیر به بازتولید روابط اجتماعی منجر می‌شود. بنابراین تولید فضای شهری بسیار فراتر از انتظام عناصر فیزیکی در فضا و در واقع دربرگیرنده تولید و بازتولید فرایند زندگی شهری می‌باشد. آن چه به شهر هویت می‌بخشد وابسته به برداشت‌هایی است که ساکنان شهر از محیط اطراف خود دارند؛ بدین معنی که مفهوم هویت با کیفیت زندگی در شهر ارتباط دارد. هم‌چنین هر شهر باید شخصیت و هویت خاص و بارز خود را داشته باشد (لطفی و محمدی، ۱۳۹۱: ۶۸). پژوهش‌های مختلفی در حوزه‌های متفاوت در سطح داخلی و خارجی، درباره موضوع مورد بحث انجام گرفته است. اما مطالعات مذکور به خصوص پژوهش‌های داخلی، فاقد رویکرد فرهنگی و مردم‌شناسانه به این مسئله بوده‌اند و این دقیقاً نقطه تمایز ما از این دست پژوهش‌هاست. به عبارت دیگر، هدف ما در این پژوهش پرداختن به مسئله مورد نظرمان از منظر فرهنگی و اجتماعی در سطح خرد می‌باشد تا به شناخت نسبتاً عمیقی از موضوع مورد بررسی‌مان برسیم. در این رویکرد توجه به عناصر فضاهای شهری برای بازشناسی هویت شهری در سنندج می‌باشد که در مطالعات پیشین مفهوم هویت در هر عنصر یا المان‌های فضاهای شهری سنندج کمتر اشاره شده یا فاقد آن می‌باشد.

عرفانی و عزیزی (۱۳۹۹)، پژوهشی تحت عنوان «بررسی نما و منظر شهری سنندج» را انجام داده‌اند. هدف این پژوهش ارائه راهبردها و راه کارهایی جهت بومی‌سازی فضاهای شهری معاصر به منظور به حداکثر رساندن کیفیت عملکردی این فضاها می‌باشد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که با استفاده از روش مذکور و با ارائه بیانیه‌های طراحی برگرفته از شاخص‌های ایرانی-اسلامی الگوی مناسبی جهت بومی‌سازی فضای شهری در شهر سنندج ارائه نماید. در پژوهش حاضر هم مانند مقاله مذکور به بررسی چگونگی تأثیر عناصر بعدی و طراحی شهری بر هویت ساکنان می‌باشد. نما و منظر شهری که به عنوان نمایانگرهای هویت فرهنگی عمل کرده و بر احساس تعلق ساکنان مؤثر است. اما تمام این مطالعات رویکرد مردم‌شناسانه دارد و فرهنگی دارد که مقاله مذکور فاقد آن است.

میرگذار و لنگرودی (۱۳۹۷)، کتابی با عنوان هویت و فرهنگ در فضای شهری؛ تبیین شاخصه‌های هویت بخشی شهری در فضاهای فرهنگی-هنری چالوس تألیف کرده‌اند که زیست‌گاه‌ها متکی بر مؤلفه‌های طبیعی، مصنوعی و انسانی هستند که می‌توانند به عنوان نماد و نشانه شهری مطرح باشند که هر کدام نقشی در ایجاد هویت کالبدی شهر دارند. اما در پژوهش حاضر نیز به بررسی مفهوم هویت فرهنگی در فضاهای شهری و عناصر (معماری، فضاهای عمومی، نمادهای فرهنگی) با رویکرد فرهنگی و مردم‌شناسانه می‌پردازد.

جوی‌هانگ و همکاران (۲۰۲۴)، پژوهشی تحت عنوان «تضادها و تعاملات در گردشگری شهری: استفاده از فضای عمومی شهری توسط ساکنان، گردشگران و کارگران خانگی مهاجر در هنگ کنگ» انجام داده‌اند. فضاهای شهری فرصت‌هایی را برای تعاملات

بین فرهنگی، آگاهی و تفاهم، به عنوان مکان‌های معنادار برای جمع‌آوری، معاشرت، بازآفرینی و جشن مردم ایجاد می‌کند. فضاهای عمومی می‌توانند با فراهم کردن فرصت‌هایی برای ملاقات افراد مختلف، تفاهم بین قومی را تقویت کنند. اما در پژوهش حاضر، تعاملات بین گردشگران و ساکنان محلی، چگونگی تأثیر گردشگری بر هویت فرهنگی ساکنان و جامعه محلی را با رویکرد فرهنگی و اجتماعی مورد بررسی قرار می‌دهد که به درک بهتر رابطه بین گردشگری و تعاملات اجتماعی و هویت فرهنگی در فضاهای شهری بپردازد.

رانيا ماتروک (۲۰۲۴)، پژوهشی تحت عنوان «بررسی نقش توسعه طراحی شهری در تقویت و ترویج گردشگری اماکن تاریخی: مطالعه موردی ارگ عمان» انجام داده‌است. وی بیان می‌دارد که توسعه طراحی شهری می‌تواند نقشی حیاتی در پیوند و ترویج گردشگری با بهبود زیرساخت‌های فیزیکی و ایجاد فضایی دلپذیرتر و محیطی جذاب برای بازدیدکنندگان داشته باشد. اما در پژوهش حاضر که مانند مقاله مذکور به بررسی چگونگی تأثیر طراحی مناسب فضاهای شهری به ترویج گردشگری در اماکن تاریخی می‌پردازد با رویکرد مردم‌شناسانه و کاملاً فرهنگی به بررسی چگونگی حفظ، تقویت هویت فرهنگی و تاریخی در طراحی فضاهای شهری می‌پردازد.

۲-۲: ملاحظات نظری

در بخش چارچوب مفهومی پژوهش، می‌توان بیان کرد که مسائل و پدیده‌های اجتماعی چندبعدی بوده و از علت‌های گوناگون نشأت می‌گیرد. لذا نمی‌توان به آن‌ها نگاه تک عاملی داشت. از آنجایی که انسان موجودی چند بعدی و غیرقابل پیش‌بینی است، در واقع برای تبیین مسائل مرتبط با انسان، نمی‌توان از یک تئوری خاص استفاده کرد. لذا نظریه‌ها و تئوری‌های مختلف مکمل یکدیگرند. در پژوهش کیفی پژوهشگر همواره دارای ذهن نظری است، اما از اتکاء به نظریه صوری برای نظریه‌آزمایی دوری می‌کند (فکوهی، ۱۳۸۱: ۲۱۳). در همین راستا، در بخش مفهومی این پژوهش نظریه‌ها و مکاتب انسان‌شناسی مرتبط با موضوع مورد بررسی هستند، مورد استفاده قرار گرفت و با این کار دامنه پژوهش تحقیق را از گزند محدودیت نظریه‌ای محافظت کرده و با استفاده از نظریه‌های انسان‌شناسی مرتبط مورد تحلیل و تبیین قرار گرفته است. با توجه به تحلیل داده‌های این پژوهش در چارچوب تحلیل محتوا، بدیهی است که استفاده از نظریات انسان‌شناسی مطرح شده به منظور هدایت عمومی فرایند تحقیق، ایجاد حساسیت نظری و تدوین برخی سؤال‌های عمومی جهت ورود به میدان تحقیق می‌باشد، و از اتکا به نظریه‌ها برای نظریه‌آزمایی و جهت‌بخشی و محدود ساختن تحقیق یا نظریه‌ها پرهیز شده است.

کارکردگرایی برانیسلاو مالینوفسکی: نظریه نیازهای مالینوفسکی نقش کلیدی در رویکرد کارکردی او نسبت به فرهنگ دارد. یک مفهوم ساده است؛ وجود فرهنگ برای برآوردن نیازهای اساسی بیولوژیکی، روان‌شناختی و اجتماعی فرد است. کاربست نظریه نیازهای مالینوفسکی در موضوع مورد مطالعه یعنی فضاهای شهری را می‌توان بدین گونه بیان کرد: در فضاهای شهری ما با یک وضعیت صرف مکانیکی که بر مبنای آن هر نیاز یک کارکرد دارد رو به رو نیستیم. فضاهای گردشگری و فرهنگی شهری را اگر به عنوان عنصر فرهنگی در نظر بگیریم که برآورده ساختن نیازهای بیولوژیکی (تمدن اعصاب و لذت جویی)، نیازهای روان‌شناختی (خوانش هویت و اصالت معنایی) و نیازهای اجتماعی افراد که فضای تعاملات اجتماعی می‌باشد. هم‌چنین کارکردها، قواعد و مکانیسم‌های این عمل مورد واکاوی قرار خواهند گرفت.

انسان‌شناسی تفسیری و نمادین: از نظر کیلفورد گیرتز^۲ تحلیل فرهنگ باید از طریق یک علم تفسیری و در جست‌وجوی معنی انجام بگیرد که همان مردم نگاری تفسیری^۳ است. در این روش، انسان‌شناسی با کنار گذاشتن ساختارگرایی به تحلیل نمادها و معانی از دیدگاه بومی (امیک^۴) می‌پردازد (فکوهی، ۱۳۸۱: ۲۵۷). یکی از اهداف پژوهشگران، فهم معنای ذهن کنشگر در تجربه مناسبی در جریان کل زندگی است (هاشمی‌مقدم، ۱۳۹۷: ۱۵۷). کاربست نظریه تفسیری و نمادین گیلفورد گیرتز با پژوهش مذکور می‌تواند به درک عمیق‌تری از ارتباطات اجتماعی، فرهنگی و نمادین در این فضاها منجر شود. نظریه گیرتز بر این اصل

² Greatez, geartz, clifford

³ thick description

⁴ emic

درویش‌نوری، سیمین؛ باصری، علی؛ منصور لک‌ورج، محمد هادی (۱۴۰۴). مطالعه کیفی عناصر فضاهای شهری از منظر مقوله هویت فرهنگی (میدان

مطالعه: شهر سنجند). جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷ (۳)، ۱-۱۷.

تأکیدی می‌کند که فرهنگ به عنوان یک شبکه‌ای از معانی و نمادها در نظر گرفته می‌شود و انسان‌ها از طریق تفسیر معانی به درک و تجربه‌های خود می‌پردازند. در فضاهای گردشگری و فرهنگی شهر سنندج، نمادها و نشانه‌های فرهنگی، مانند معماری، جشن‌ها، آیین‌ها که با استفاده از این نظریه، می‌توان به تفسیر این نمادها و معانی آن‌ها پرداخت که چگونه این نمادها هویت فرهنگی مردم را شکل می‌دهند و به تقویت احساس تعلق به مکان کمک می‌کند. در سنندج، بازارها، زیارت‌گاه‌ها، فضاهای عمومی به عنوان نقاط تجمع اجتماعی و فرهنگی که در آن‌جا افراد معانی و ارزش‌های فرهنگی خود را به اشتراک بگذارند. به کمک این نظریه به تحلیل اجتماعی فضاهای گردشگری پرداخته و نقش ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بر شکل‌گیری این فضاها و چگونگی استفاده مردم از این فضاها برای بیان هویت‌های فرهنگی و اجتماعی خود می‌باشد.

نظریه بوم‌شناسی فرهنگی: ژولیان استیوارد^۵ در نظریه بوم‌شناسی فرهنگی به تحلیل رابطه میان منابع طبیعی (محیط) و فرهنگ مادی (تکنولوژی تولیدی) می‌پردازد. در همین راستا، در مطالعات مربوط به فضاهای گردشگری، انسان‌شناسان برای توضیح چرایی انواع گردشگری در فضاهای شهری و در نوع خاصی از جوامع پژوهش‌هایی انجام داده‌اند (هاشمی مقدم، ۱۳۹۷: ۶۹). کاربرد نظریه بوم‌شناسی فرهنگی استیوارد در پژوهش مذکور، می‌تواند به درک عمیق‌تری از تعاملات بین فرهنگ و محیط زیست بپردازد. نظریه بوم‌شناسی فرهنگی بر این اصل تأکید دارد که فرهنگ‌ها به طور مستقیم تحت تأثیر محیط طبیعی و اجتماعی خود قرار دارند و به تدریج به نیازها و شرایط محیطی پاسخ می‌دهند. فضاهای فرهنگی و گردشگری شهر سنندج، به طور مستقیم تحت تأثیر محیط طبیعی، جغرافیا و منابع محلی قرار دارد. منابعی مانند مواد اولیه برای صنایع دستی، محصولات کشاورزی محلی یا مناظر طبیعی به جذب گردشگران و شکل‌گیری فعالیت‌های فرهنگی در سنندج کمک می‌کنند. این نظریه تأکید دارد که باید تعادلی بین استفاده از منابع طبیعی و حفظ فرهنگ‌ها برقرار شود. فضاهای گردشگری و فرهنگی سنندج به ما بینش عمیق‌تر درباره تعاملات پیچیده بین فرهنگ، محیط و جامعه ارائه می‌دهد که به خوبی از ظرفیت‌های فرهنگی و طبیعی این منطقه بهره‌برداری کنیم.

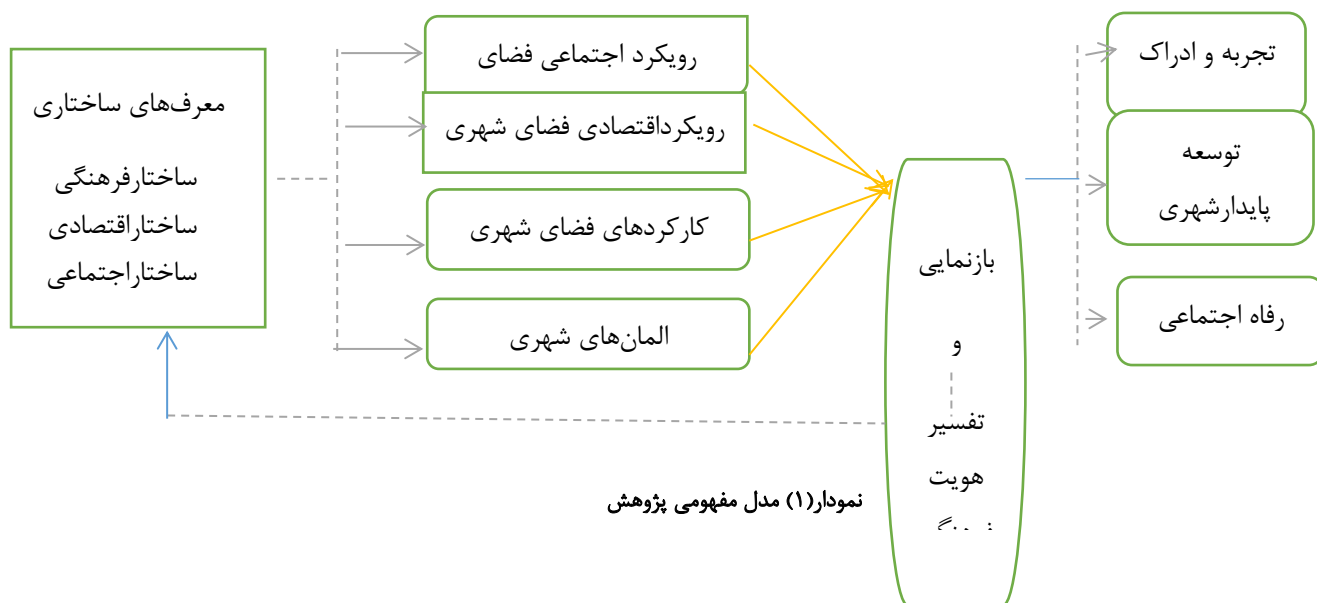
جدول شماره ۱: چهارچوب مفهومی پژوهش

مکاتب	نظریه پردازان	نظریه	کاربرد نظریه با موضوع پژوهش
کارکردگرایی	مالینوفسکی	نظریه نیازها	فضاهای گردشگری و فرهنگی شهری به عنوان عنصر فرهنگی در برآورده ساختن نیازهای بیولوژیکی، روانشناختی و نیازهای اجتماعی افراد در فضای تعاملات اجتماعی می‌باشد.
انسان‌شناسی تفسیری و نمادین	کیلفورد گریتر	تحلیل فرهنگ	فرهنگ به عنوان یک شبکه‌ای از معانی و نمادها که انسان‌ها از طریق تفسیر معانی به درک و تجربه‌های خود می‌پردازند
بوم‌شناسی فرهنگی	ژولیان استیوارد	بوم‌شناسی فرهنگی	تحلیل رابطه میان منابع طبیعی و فرهنگ مادی

با توجه به موضوع پژوهش که بازنمایی هویت فرهنگی از منظر المان‌های فضاهای شهری و گردشگری سنندج می‌باشد و همچنین چهارچوب مفهومی و اهداف پژوهش لازم است کارکردهای فرهنگی و اجتماعی عناصر و المان‌های شهری در جذب گردشگری مشخص شود که در قالب مدل مفهومی پژوهش (نمودار ۱) ارائه شده است.

^۵ Steward, Julian

درویش‌نوری، سیمین؛ باصری، علی؛ منصور لک‌ورج، محمد هادی (۱۴۰۴). مطالعه کیفی عناصر فضاهای شهری از منظر مقوله هویت فرهنگی (میدان مطالعه: شهر سنندج). *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۷ (۳)، ۱-۱۷.

۳- روش پژوهش

با توجه به سؤالات محوری و اهداف، این پژوهش به لحاظ ماهیت از نوع کیفی و به لحاظ عمق از نوع ژرفانگر است. به منظور اطلاع از فرایندها و روابط هم‌چنین نحوه تعاملات افراد در فضاهای شهری همچنین دستیابی به عمق پدیده‌های در حال اتفاق از روش مشاهده استفاده می‌گردد. تحقیق حاضر از نوع کاربردی از نظر محتوا کیفی و به لحاظ هدف؛ شناختی و اکتشافی، از نظر زمان؛ مقطعی و از منظر روش ارزیابی تحلیلی است. روش گردآوری داده‌ها در این تحقیق به صورت میدانی و اسنادی و کتابخانه‌ای می‌باشد. به منظور نشان دادن فضاهای گردشگری، فرهنگی، نمادها و عناصر شهری از عکس برداری استفاده گردید تا به توصیف بهتر محیط توسط پژوهشگر کمک گردد. هم‌چنین از ابزار فیش‌برداری، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته برای جمع‌آوری داده‌ها و مطابقت با مطالعات قبلی برای بررسی داده‌ها استفاده شده‌است. لذا از روش اشباع نظری استفاده خواهد شد. حجم نمونه یا تعداد افراد مورد مصاحبه به اشباع نظری سؤالات مورد بررسی بستگی دارد. به این ترتیب که هرگاه محقق به این نتیجه برسد که پاسخ‌های داده شده و یا مصاحبه‌های انجام شده با افراد مطلع، به اندازه‌ای به هم‌دیگر شباهت دارند که منجر به تکراری شدن پاسخ‌ها و یا مصاحبه‌ها شده و داده‌های جدیدی در آن‌ها وجود ندارد تعداد مصاحبه‌ها را کافی دانسته و دست از مصاحبه می‌کشد. پس از انجام مصاحبه‌های عمیق، با ۳۷ نفر اشباع نظری حاصل شد. مصاحبه‌ها با افراد در سنین مختلف انجام گردید تا پوشش قابل قبولی برای همه پرسش‌های تحقیق فراهم آورند. حوزه مورد مطالعه شامل جامعه محلی مورد مصاحبه عمیق و هم‌چنین مشاهده دست اول قرار گرفتند. در این پژوهش با به کارگیری دیدگاه امیک، این را بررسی می‌کند که مردم محلی چگونه می‌اندیشند، چه چیزی برای آن‌ها معنی‌دار است و چیزها را چگونه تصور و تبیین می‌کنند. لذا درک دیدگاه بومی در ارتباط با سؤالات و اهداف تحقیق از مهم‌ترین داده‌ها و دست‌آوردهای این پژوهش است. مشخص‌ترین اعضای جامعه محلی عبارتند از: ریش سفیدان، صاحبان فروشگاه‌ها، معلمان، کشاورزان، دامداران و... که جزء مردم عادی ساکن در سرزمین مورد مطالعه هستند. گردشگران: شامل اقامت‌کنندگان در مراکز اقامتی مختلف و ساکن در هتل‌ها، مسافرخانه‌ها بازدیدکنندگان مراکز تاریخی، فرهنگی، طبیعی و گردشگرانی که به اتفاق دوستان یا اعضای خانواده به قلمرو تحقیق آمده‌اند در این پژوهش مورد مطالعه قرار می‌گیرند. مدیران، کارکنان بخش اداری انواع اقامت‌گاه‌ها و نیروهای خدماتی، صاحبان آژانس‌های مسافرتی، مدیران ارگان‌های دولتی مرتبط با گردشگری و فضاهای شهری، گروه سوم حوزه آماری این پژوهش را شامل می‌شوند. لذا محقق در این پژوهش از نمونه‌گیری هدفمند که نوعی نمونه‌گیری غیراحتمالی و بر اساس اصل اشباع است برای گزینش افراد مورد مصاحبه (۳۷ نفر)، تعیین محل داده‌های مورد نیاز و یافتن مسیر پژوهش بر اساس قاعده اشباع استفاده کرده است.

در پژوهش حاضر، جامعه مورد مطالعه شهر سنندج واقع در استان کردستان می‌باشد. منطقه انتخاب شده دارای تنوع در زمینه‌های مختلف جغرافیایی، طبیعی، فرهنگی و اجتماعی می‌باشد. به تبع این تنوع در حوزه فضاهای شهری، حوزه گردشگری نیز از

درویش‌نوری، سیمین؛ باصری، علی؛ منصور لک‌ورج، محمد هادی (۱۴۰۴). مطالعه کیفی عناصر فضاهای شهری از منظر مقوله هویت فرهنگی (میدان

مطالعه: شهر سنندج). جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷ (۳)، ۱-۱۷.

جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی زیادی برخوردار است. شهرستان سنندج مرکز استان کردستان، با مساحت ۳۶۸۸/۶ هکتار در غرب ایران در بخش جنوبی استان کردستان و در فاصله ۵۱۲ کیلومتری غرب شهر تهران قرار دارد. از نظر طبیعی محصور بین تپه‌های آبدیر، کوچه‌رش و توش‌نودر که در سلسله جبال زاگرس هستند واقع شده است. از لحاظ وضعیت طبیعی و اقلیمی سنندج یک شهر کوهستانی با آب‌وهوای سرد کوهستانی است. مردم مناطق کردنشین، شهر سنندج را "سنه" می‌گویند. (گازرانی، ۱۳۷۸: ۹۷). روش تجزیه و تحلیل داده‌ها؛ در این پژوهش رویکرد تحلیل محتوا می‌باشد. نوعی روش‌شناسی پژوهش، که هدف غایی آن شناسایی مهم‌ترین طبقه‌ها و مقولات در یک متن و کشف واقعیت اجتماعی نهان در آن است. در این روش حساسیت نظری و مقایسه مستمر داده‌ها در هر گام مدنظر قرار می‌گیرد. لذا خود پژوهشگر با مقایسه مستمر داده‌ها به الگوهای مستتر در آن‌ها پی می‌برد. به بیان تحلیل محتوای کیفی، برای تفسیر محتوایی داده‌ها از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، رمزبندی، تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده برای رسیدن به اهداف و سوالات پژوهش می‌باشد. با استفاده از روش تحلیل محتوا، می‌توان فرهنگ شهری را چنین تعریف نمود که شهر هم‌چون متنی فرهنگی که ارزش‌های آن اعم از باورها، افسانه‌ها، اسطوره‌ها، اعتقادات، سنت‌ها و... خلاصه هرآن‌چه که به یک ملت تعلق دارد از طریق فضاهای کالبدی فرهنگی، تعامل و مشارکت اجتماعی افراد در فعالیت‌ها، توسط مجموعه‌ای از نشانه‌ها و نمادها در عرصه عمومی تبلور می‌کند که شامل کالبد تاریخی-باستانی، آثار فرهنگی معاصر در ارتباط با فرهنگ شهر، کالبد طبیعی-تفریحی بر اساس توان‌های آن فضا باشد. به منظور پاسخ به پرسش‌های اصلی پژوهش، داده‌های گردآوری‌شده که نتایج حاصل از مصاحبه‌های عمیق و مشاهده مشارکت‌آمیز است در جریان کدگذاری تحقیق از رویکرد تحلیل محتوا که در جدول ۲ قابل رویت می‌باشد موفق به استخراج (۱۷) خرده‌مقوله و (۵) مقوله اصلی شدیم که در ادامه به تشریح آنها خواهیم پرداخت. بر این اساس محتوای مصاحبه‌ها پیاده‌سازی شده سپس با بازخوانی مکرر متون تلاش شده که درون مایه‌های اصلی که در بین داده‌ها وجود دارند، تجزیه و تحلیل شده است تا مفاهیم بر اساس تجربیات مردم از موضوع مورد بحث استخراج گردد. در گام بعد، بعد از مشخص شدن مفاهیم، سعی شده در انتزاعی بالاتر، مفاهیم مرتبط باهم به صورت تم‌های اصلی پژوهش استخراج شوند. مضامین ذکر شده در قالب "رویکردهای اجتماعی، اقتصادی، کارکردهای فضاهای شهری، المان‌های شهری و بازنمایی نشان داده شده که در جدول کدگذاری خرده مقولات هر کدام از تم‌های اصلی نیز به تفکیک آورده شده است. مرحله نهایی اعتبارسنجی پژوهش است که به منظور حصول اطمینان از اعتبار یافته‌های پژوهش و صحت فرایند تحلیل داده‌ها، مصاحبه با ۳۷ نفر از افراد که توانایی بیان ادراک‌های خود در مورد موضوع موردنظر (نمونه‌گیری هدفمند) صورت گرفت و با بررسی و تحلیل اسناد و داده‌ها، مفاهیم جدید به منظور طراحی الگو یا برقراری روابط بین مقوله‌ها ایجاد و تفسیر می‌شود.

جدول ۲: کدگذاری در روش تحلیل محتوا

خرده مقولات	مقولات نهایی
ساختار فرهنگی جامعه	رویکرد اجتماعی
ساختار اجتماعی جامعه	
تعامل و مشارکت	
نیازها و انتظارات، حفظ و ترویج میراث فرهنگی	
تجربه و ادراک، تقویت فرهنگی، تقویت حس تعلق	
ساختار اقتصادی	رویکرد اقتصادی
تقویت اقتصاد محلی	
مصرف گرایی و اوقات فراغت	
مؤلفه‌های طبیعی (کوه، رود، جنگل و...)	کارکردهای فضاهای شهری
مؤلفه‌های مصنوع (میدان، موزه‌ها، ساختمان‌های تاریخی)	
مؤلفه‌های انسانی (زبان، ادبیات، موسیقی، جشنواره‌ها...)	
نمادها و مبللمان شهری	المان‌های شهری
بناهای تاریخی و آثار هنری	

بازنمایی	نمایش و تفسیر هویت فرهنگی
	پایداری فرهنگی-اجتماعی
	حس تعلق و هویت محلی
	ارتقای کیفیت زندگی شهروندان

از طرفی اتکای شدید به شواهد میدانی، حفظ ادبیات مشارکت‌کنندگان و حذف پیش‌داوری‌ها برخی از شاخص‌های اصلی افزایش اعتبار این تحقیق هستند. هم‌چنین برای حصول اطمینان از روایی پژوهش اقدامات زیر انجام گردید؛ مفاهیم بدست آمده به طور همزمان با پیشینه پژوهش بررسی شد.

۴- تحلیل یافته‌ها

در این بخش پس از مطالعه منابع دردسترس و با تجزیه و تحلیل مبانی نظری پژوهش و بررسی دیدگاه‌های مصاحبه‌شوندگان پیرامون فضاهای شهری و هویت فرهنگی، جمله‌های مرتبط با هدف پژوهش استخراج و پس از دسته‌بندی، مضامین و مقوله‌های اصلی در قالب ۵ مقوله اصلی و ۱۷ خرده مقولات استخراج شد.

- مقوله اول: رویکرد اجتماعی جامعه مورد مطالعه

ساختار فرهنگی: فرهنگ مردم سنندج، هم‌چون دیگر فرهنگ‌ها در ارتباط با عوامل متعدد جغرافیایی، تاریخی و اقتصادی از ویژگی‌های منحصربه‌فرد برخوردار است. لذا عمده‌ترین ویژگی فرهنگ مردم این خطه، تکوین زبان و ویژگی‌های فولکلوریک آن است که به نحوی در مراسم و سنن برجسته قومی انعکاس یافته است. موسیقی یکی از مهم‌ترین بخش‌های زندگی مردم کردستان و شهر سنندج است. اهالی این خطه در موسیقی و ترانه معجزه می‌کنند. در این خطه مهم‌ترین لحظات زندگی افراد از عروسی تا عزا با نوایی مخصوص به خودش همراه است. سنندج لقب پایتخت موسیقی جهان را از آن خودش می‌کند. به جز موسیقی، مردم این منطقه جشن نوروز و چهارشنبه سوری را هم به زیباترین شکل آن برگزار می‌کنند. لذا سنندج لقب پایتخت نوروز جهان را نیز یدک می‌کشد. هم‌چنین از عناوین شهره‌زارتیه، شهر خلاق موسیقی، شهر مساجد و پایتخت کتاب ایران نیز یاد می‌کنند. یونسکو در تاریخ ۹ آبان ۱۳۹۸ سنندج را به عنوان یکی از شهرهای خلاق در حوزه موسیقی به فهرست شبکه شهرهای نوآور و شهرهای خلاق در قسمت موسیقی اضافه کرد. در تحلیل داده‌های میدانی و شواهدی از مصاحبه‌ها با ساکنان محلی، تجربیات آن‌ها در مورد ساختار فرهنگی (احساس تعلق به مکان، ارزش‌های فرهنگی) بر زندگی روزمره در مصاحبه با "حمیدی و مرادی" منعکس می‌گردد. هم‌چنین بررسی نمونه‌های خاص از اماکن تاریخی و فرهنگی در سنندج (حفظ سنت‌ها، آداب و رسوم) نشان‌دهنده ساختار فرهنگی و هویت محلی هستند. آقای حمیدی از مدیران صنعت هتلداری، درباره شهر سنندج این‌گونه بیان می‌دارد:

در سنندج قدیم، زندگی روزمره مردم به بازار گره می‌خورد. آن‌ها نه تنها مایحتاج روزانه خود را تهیه، محلی برای گردش و مواجهه با رویدادهای زندگی شهری بوده است. پس بازار به عنوان بستر فرهنگ شهری سنتی در سنندج، محلی برای فعالیت‌های فرهنگی، هنری، مذهبی و تفریحی بوده است. این فعالیت‌های فرهنگی در خلال زندگی روزمره تحت تأثیر افکار، عادات و اعتقادات مذهبی بوده است. با تغییر در الگوی فضاها و فعالیت‌های فرهنگی، نهادهای فرهنگی نقش ویژه خود را در فضاهای شهری ایفا می‌کنند. مثلاً در دوران گذشته، قهوه‌خانه‌ها نماینده فرهنگ عامه بودند اما امروزه فضاهای فرهنگی جدید مانند فرهنگ‌سراها، تئاترها، کافه کنسرت‌ها متناسب با ذائقه فرهنگی آن‌ها شکل گرفت.

در شهر سنندج، مراسم عرفانی دراویش که به صورت هفتگی در برخی از تکایا اجرا می‌گردد می‌تواند در گسترش فرهنگ ایرانی و نمایش آن به جهانیان مؤثر باشد. تعداد هنرمندان برتر عرصه‌های مختلف هنری و فرهنگی، سنندج را به یک شهر فرهنگی تبدیل نموده است. سنندج یکی از مهم‌ترین مراکز اهل سنت ایران است و بیشتر مردم آن اهل تسنن هستند. زبان اهالی سنندج کردی

سورانی و لهجه آن‌ها اردلانی است. مردم این شهر از قومیت و طایفه‌های مختلفی مانند اردلان، مردوخی، صادق وزیری، ناهید، کامکار، شیخ‌الاسلامی و ... هستند. سنندج نمونه کاملی از یک شهرایرانی در معنای سنتی آن محسوب می‌شود. "خانم مرادی دبیر بازنشسته از اهالی و ساکن شهر سنندج در این خصوص بیان می‌دارد:

در سنندج دو فرقه عمده تصوف وجود دارد که یکی طریقه قادریه که مریدان شیخ عبدالقادر گیلانی هستند که درک حقیقت وصول به حق را در قیل و قال می‌دانند و در حالت سماع، دف زنان به عالم جذب می‌روند و هر بیننده‌ای را شیدای خود می‌کنند. فرقه دیگر طریقه نقشبندی که مؤسس آن خواجه بزرگ مولانا بهاءالدین محمد نقشبند بخارایی است و پیروان او وصول به حق را در تفکر و سکوت می‌دانند. مهم‌ترین و عمومی‌ترین جشنی که در میان مردمان این دیار مرسوم است برگزاری جشن نوروز است که به صورت خودجوش همراه با رقص کردی و برپایی آتش برگزار می‌گردد. عید فطر، عید قربان نیز همراه با مراسم مولودی خوانی و نواختن دف دارای جایگاه ویژه‌ای در میان مردم است.

ساختار اجتماعی: از ویژگی‌ها و شاخصه‌های هر شهر، هویت و شناخت معماری و فضای ساخته شده توسط مردم می‌باشد. هویت معنایی در زمینه‌های اجتماعی-فرهنگی، هماهنگ بودن محیط با ارزش‌ها، باورها، نظام‌های نمادی مشترک مردم که به محیط معنی می‌دهند. معنا می‌تواند فرهنگ، مذهب، تاریخ، آداب و رسوم، نمادها، عملکرد، رفتار، زیبایی و ... ملت باشد. در محیط اجتماعی شهر سنندج در مقوله جاذبه‌های مذهبی می‌توان به زیارت‌گاه بی‌بی هاجر خاتون، زیارت‌گاه خضرزنده در آبیدر، زیارت‌گاه پیرمحمد در محله پیرمحمد و قرآن تاریخی در مسجدقوله اشاره کرد. خانم مسرور کارمند میراث فرهنگی بیان می‌دارد:

پوشش محلی مردان در سنندج از شلوارگشاد "پانتول" و نیم‌تنه "که‌وا"، شال پارچه‌ای بلند و باریک و "گیوه" یا "کلاش" که کفش سنتی مردان این دیار می‌باشد. پوشش زنان این منطقه شامل پیراهن بلند "کراس" و نیم‌تنه "سوخمه"، هم‌چنین کلاهی سنتی "کلاوفیس" که بر روی لباس کردی می‌پوشند. انواع گوناگونی از غذاهای محلی نظیر آش دوغ، کلانه، قاورمه، دوینه، شه لمین، دانه کولانه، آش عدس بلغور و خورش گیلاخه که از گیاهی به نام گیلاخه که در روستاهای اطراف رشد می‌کند تهیه می‌کنند. در قسمت بافتنی مردم این دیار نوعی کفش مردانه به نام "کلاش" و نوعی لباس مردانه که از موی بز بافته شده و "مهرهز" نام دارد. انواع بافت شال، جاجیم، موج، قالی، گلیم، سجاده، و ... می‌باشد. از سوغاتی‌های معروف سنندج نان برنجی، سقز، شیرینی کنجدی، کاک، عسل، تنبورسازی، دف و نازک کاری می‌باشد.

با توجه به مشاهدات مستقیم و مصاحبه‌های محقق "مسرور" در فضاهای عمومی و تاریخی (رویدادهای فرهنگی، جشنواره‌ها، فعالیت‌های اجتماعی) بیان‌کننده تعاملات فرهنگی و اجتماعی در این فضاها هستند که توصیف دقیقی از ساختار اجتماعی را در این پژوهش ارائه می‌دهد. رویکرد اجتماعی فضاهای شهری سنندج با بررسی چگونگی تأثیر فضاهای شهری بر تعاملات اجتماعی، هویت فرهنگی و کیفیت زندگی ساکنان این شهر که به عنوان نقاط تجمع اجتماعی و فرهنگی هستند تأثیرات عمیقی بر زندگی روزمره مردم دارند.

تعاملات اجتماعی: فضاهای عمومی (مسجدجامع، بازار، زیارت‌گاه هاجر خاتون) مکان‌های برای تعاملات اجتماعی که به افراد این امکان را می‌دهد که در ارتباط با هم، تجربیات خود را به اشتراک گذاشته و روابط جدیدی برقرار کنند. این تعاملات به تقویت جامعه و افزایش حس تعلق به محل زندگی منجر می‌شود.

هویت فرهنگی: فضاهای شهری به عنوان نماینده هویت فرهنگی و تاریخی سنندج، در حفظ و نگهداری بناها، بازارهای محلی و فضاهای فرهنگی این منطقه کمک می‌کند. نقاط مرجع فرهنگی که به ساکنان و گردشگران احساس تعلق، ارتباط با تاریخ و فرهنگ محلی می‌دهند.

کیفیت زندگی: طراحی و مدیریت مناسب فضاهای شهری به بهبود کیفیت زندگی ساکنان، افزایش مشارکت اجتماعی و فعالیت‌های جمعی کمک می‌کند. فضاهای سبز، پارک‌ها و مناطق تفریحی مکان‌هایی برای استراحت و تفریح که در سلامت روانی و جسمی افراد نقش دارند.

مشارکت جامعه: مشارکت ساکنان در فرایند طراحی و مدیریت فضاهای شهری به ایجاد فضاهایی که نیازها و خواسته‌های جامعه را برآورده می‌سازد. برگزاری جلسات مشاوره‌ای، نظرسنجی‌ها و کارگاه‌های آموزشی که ساکنان نظرات و ایده‌های خود را بیان کنند.

تنوع اجتماعی: طراحی مناسب فضاهای شهری، تنوع اجتماعی را ترویج می‌کنند و به همه گروه‌های اجتماعی، از جمله زنان، کودکان و افراد با نیازهای خاص، دسترسی بدهند. ایجاد فضاهای چند منظوره با فعالیت‌های مختلف به تقویت همبستگی اجتماعی منجر شود.

آموزش و آگاهی: در فضاهای شهری برگزاری رویدادهای فرهنگی و نمایش گاه‌های محلی به افزایش آگاهی جامعه درباره مسائل اجتماعی، فرهنگی و محیط زیستی منجر می‌شود. این فعالیت‌ها به ایجاد حس مسئولیت اجتماعی و مشارکت فعال در میان ساکنان می‌باشد.

حفظ و نگهداری: نگهداری و بهبود فضاهای عمومی و اجتماعی، زیرساخت‌ها، پاک‌سازی فضاها و فراهم کردن امکانات مناسب برای استفاده عمومی، می‌تواند تأثیر مثبتی بر روحیه ساکنان و احساس امنیت آن‌ها داشته باشد. با توجه به مشاهدات میدانی از فضاهای گردشگری و فرهنگی شهر سنندج و داده‌های گردآوری شده از مصاحبه‌ها توسط محقق در جامعه مورد مطالعه، هم‌چنین با استفاده از مکتب کارکردگرایی و نظریه نیازهای مالی‌نوفسکی می‌توان بیان داشت که نیازهایی از انسان که مربوط به نیازهای اجتماعی، نیاز به همکاری و همبستگی برای دستیابی به نیازهای نخستین می‌باشد، باید با برآورده سازی نیازهای اجتماعی باشد. هم‌چنین سطح دیگر نیازها که مربوط به یکپارچگی‌اند، شامل نهادها و سنت‌هایی می‌باشند که فراهم کننده الگوهای رفتاری‌اند و با انتقال از نسل‌ها برای ارضای نیازهای اجتماعی ایجاد شده‌اند. در نهایت رویکرد اجتماعی فضاهای شهری در سنندج باید به گونه‌ای طراحی شود که به ارتقاء کیفیت زندگی، تقویت هویت فرهنگی و افزایش تعاملات اجتماعی منجر شود. این امر نیازمند همکاری و مشارکت فعال جامعه، نهادهای دولتی و سازمان‌های غیردولتی است تا به نتیجه‌ای مثبت و پایدار دست یابند.

مقوله دوم: رویکرد اقتصادی جامعه مورد مطالعه

ساختار اقتصادی: ساختار اقتصادی جامعه مورد مطالعه در گذشته بر پایه کشاورزی، دامداری، مشاغل خدماتی، کارگری و... بوده است. نزدیکی به شهر مرزی مریوان و مرزهای مختلف آن نیز در اقتصاد مردمان آن دیار مؤثر می‌باشد. شغل عمده‌ای از مردمان این دیار کشاورزی بوده است. شهر سنندج یکی از مهم‌ترین مراکز قالی‌بافی در ایران است. علاوه بر آن صنایع نساجی، چرم‌سازی، کفاشی و تولید شیر پاستوریزه هم رونق خوبی دارد. تراکتورهای مورد نیاز غرب ایران در شرکت تراکتورسازی کردستان در شهر سنندج تأمین می‌شود. فعالیت‌های اقتصادی از جمله رفتارهای اقتصادی انسان مبتنی بر فرهنگ است. در نتیجه توسعه اقتصادی متأثر از توسعه فرهنگی می‌باشد و موقعیت خاص خود را می‌طلبد. آقای باباخانی در خصوص اقتصاد شهر سنندج می‌گوید:

از نظر توسعه اقتصادی، صنعت گردشگری به رشد اقتصادی کشورها کمک کرده و درآمدی پایدار را فراهم می‌آورد. از نظر توسعه اجتماعی، گردشگری به تقویت زیرساخت‌ها، بهبود خدمات عمومی و توسعه مناطق روستایی و عقب مانده کمک کرده که منجر به افزایش کیفیت زندگی جامعه محلی می‌شود. از نظر برنده مدیران تخصصی شهرداری و تخصیص منابع مالی باعث رشد و پویایی شهر هستند. اما متأسفانه امکانات و بسترهای مناسب برای گردشگر وجود ندارد. هنوز پارک‌ها و اماکن عمومی فاقد یک سرویس بهداشتی مناسب است. مسئولان محلی در حد حرف خیلی فعالیت ولی در عمل بسیار ضعیف هستند.

رویکرد اقتصادی فضاهای شهری سنندج به تحلیل و بررسی چگونگی تأثیر فضاهای شهری بر فعالیت‌های اقتصادی و رشد آن در شهر می‌پردازد. با شواهدی از مصاحبه‌ها "باباخانی"، مشاهدات مستقیم در فضاهای شهری و تحلیل آن‌ها، می‌توان توصیف دقیق‌تری از ساختار اقتصادی در پژوهش ارائه داد. لذا با توجه به مطالعات صورت گرفته می‌توان مقولات زیر را ارائه نمود:

نقش بازارها: بازارهای محلی در سنندج به عنوان هسته‌های اقتصادی مهم، نه تنها مکان‌هایی برای خرید و فروش کالاها هستند، بلکه به عنوان نقاط تجمع اجتماعی و فرهنگی محسوب می‌گردند. بازارهای فعال به رونق اقتصادی کمک و فرصت‌های شغلی را ایجاد می‌نمایند.

توسعه زیرساخت‌ها: از جمله جاده‌ها، حمل‌ونقل و خدمات شهری، تأثیر مستقیمی بر فعالیت‌های اقتصادی دارند. آنان به تسهیل دسترسی به مناطق تجاری و گردشگری کمک و در نتیجه به افزایش فعالیت‌های اقتصادی منجر می‌شود.

فضاهای عمومی: پارک‌ها (آبیدر)، میدان‌ها (آزادی و فردوسی) و خیابان‌های پیاده‌رو (فردوسی) مکان‌هایی برای برگزاری رویدادها، بازارهای محلی و فعالیت‌های اجتماعی عمل می‌کنند که باعث تقویت تعاملات اجتماعی و اقتصادی در شهر، افزایش کیفیت زندگی و رونق کسب و کارهای محلی کمک می‌کند.

توسعه گردشگری: سنندج با توجه به فرهنگ غنی و جاذبه‌های طبیعی، پتانسیل بالایی برای توسعه گردشگری دارد. ایجاد فضاهای مناسب برای گردشگران، در جذب گردشگر و افزایش درآمدهای اقتصادی، هم‌چنین معرفی فرهنگ محلی و صنایع دستی در رونق اقتصادی این حوزه نقش دارد.

حمایت از کسب و کارهای محلی: در حوزه صنایع دستی (چرم، قالی، گلیم، صنایع چوبی) و تولیدات محلی (غذاهای سنتی، مجسمه‌های هنری، آلات موسیقی)، ایجاد برنامه‌های آموزشی و تسهیلات مالی به کارآفرینان محلی کمک کرده تا کسب و کارهای خود را راه‌اندازی و توسعه دهند.

پایداری اقتصادی: توجه به مسائل زیست‌محیطی و پایداری در توسعه فضاهای شهری می‌تواند به ایجاد یک اقتصاد پایدار کمک کند که به افزایش کیفیت زندگی و ایجاد فرصت‌های اقتصادی جدید منجر خواهد شد. با توجه به مطالعات انجام گرفته توسط محقق در جامعه مورد مطالعه، و استفاده از نظریه بوم‌شناسی فرهنگی ژولیان استیواردر پژوهش مذکور، فضاهای فرهنگی و گردشگری شهر سنندج، با داشتن منابعی مانند مواد اولیه برای صنایع دستی، محصولات کشاورزی محلی یا مناظر طبیعی به جذب گردشگران و شکل‌گیری فعالیت‌های فرهنگی در شهر کمک می‌کنند. لذا رویکرد اقتصادی فضاهای شهری سنندج نیازمند یک برنامه‌ریزی جامع و مشارکت فعال جامعه محلی است. توجه به نیازها و خواسته‌های ساکنان، همراه با ایجاد زیرساخت‌های مناسب و حمایت از کسب و کارهای محلی، به توسعه پایدار و رونق اقتصادی سنندج کمک می‌کند.

مقوله سوم: کارکردهای فضاهای شهری

فضای شهری جزئی از یک شهر است که به عنوان عرصه عمومی تجلی‌گاه فعالیت‌های شهری است. از منظر مردم‌شناسی، فضاهای شهری در طول تاریخ بر شاخصه‌ها و ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی یک جامعه (هنر، موسیقی، زبان، رسوم، ادبیات، سنت‌ها، باورها...) تأکید دارد و بیان‌کننده تمایز آن جامعه با جوامع دیگر است. مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده شخصیت یک شهر، مؤلفه‌های طبیعی (کوه، رود، دشت، مصنوع (تک‌بناها، راه، محله، میدان) و انسانی (فرهنگ، زبان، مذهب، سواد) که هر کدام مقوله‌های خاص خود را دارد. فضاهای شهری در عین دارا بودن ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه، ظرف فعالیت‌های شهری و ضرورت‌های مترتب بر آن نیز محسوب می‌گردد. این فعالیت‌ها سه طیف متفاوت را شامل می‌شود؛ فعالیت‌های ضروری و بااهمیت که تحت هر شرایطی اتفاق می‌افتد و ارتباط خاصی با ویژگی‌های منحصربه‌فرد اجتماعی ندارند (رفتن به محل کار، مدرسه، انجام خرید، فعالیت‌های عمومی). فعالیت‌های دیگر در فضای شهری، فعالیت‌های انتخابی و گزینشی که در شرایط مناسب و وضعیت دلخواه افراد ضرورت پیدا می‌کند (قدم زدن در مکان‌های تفریحی، استراحت در مکان‌های جذاب و دیدنی). از فعالیت‌های دیگر در فضاهای شهری، فعالیت‌های اجتماعی که به ویژگی‌های فضاهای شهری و روابط متقابل افراد را دربرمی‌گیرد که به دلیل تأثیرپذیری از سایر فعالیت‌ها و فضای اجتماعی، فعالیت‌های نهایی نیز خوانده می‌شوند. آقای مرادی از کارشناسان میراث فرهنگی درباره کارکردهای فرهنگی فضاهای شهری سنندج بیان می‌دارد:

کارکردهای فضاهای شهری می‌توان به فعالیت‌های مختلف جهت برگزاری جشن باستانی نوروز که سنندج را پایتخت نوروزی ساخته است اشاره کرد. فعالیت‌های مختلف منجمله احداث مجتمع فرهنگی شهرداری و تبدیل سنندج به پایتخت

کتاب ایران و تلاش در جهت تبدیل شهر سنندج به شهر خلاق موسیقی یونسکو می‌باشد. هم‌چنین برگزاری مراسم‌های مختلف از ایام ویژه سازها و عناصر مختلف نیز می‌باشد.

عکس شماره ۱: میدان آزادی سنندج

کارکردهای فضاهای شهری سنندج، به بهبود کیفیت زندگی و توسعه پایدار شهر کمک می‌کند. لذا می‌توان مقولات زیر را ارائه نمود:

فضاهای عمومی و تعامل اجتماعی: فضاهای شهری مانند پارک‌ها (آبیدر و...)، میدان‌ها (میدان آزادی) و خیابان‌های پیاده‌رو که فرصتی برای تعامل اجتماعی فراهم و مکان‌هایی برای گردهمایی اجتماعی و رویدادهای فرهنگی که حس تعلق به جامعه را تقویت می‌کنند.

توسعه اقتصادی: فضاهای شهری به عنوان مراکز تجاری و اقتصادی عمل می‌کنند. خیابان‌های تجاری و بازارها می‌توانند به جذب کسب‌وکارها و ایجاد فرصت‌های شغلی کمک کنند. این توسعه اقتصادی به بهبود معیشت ساکنان و افزایش درآمد شهر منجر می‌شود.

حفاظت از محیط زیست: فضاهای شهری نقش مهمی در حفاظت از محیط زیست دارند. ایجاد پارک‌ها و فضای سبز در حفظ تنوع زیستی و بهبود کیفیت هوا حائز اهمیت و کاهش اثرات اقلیمی و گرمایشی جهانی را به همراه دارد.

ایجاد حس امنیت: طراحی مناسب فضاهای شهری در افزایش حس امنیت شهروندان نقش مؤثری دارد. نورپردازی مناسب، طراحی فضاهای باز و ایجاد مکان‌های دیدنی به کاهش جرم و جنایت و افزایش احساس امنیت در میان ساکنان منجر می‌گردد. نتایج حاصل از داده‌های گردآوری شده توسط محقق در جامعه مورد مطالعه، و چارچوب مفهومی در نظر گرفته شده (کارکردگرایی مالینوفسکی)، فضاهای شهری سنندج به عنوان بستری برای توسعه پایدار، حفظ هویت فرهنگی و تقویت تعاملات اجتماعی عمل می‌کنند. با طراحی و مدیریت مناسب این فضاها، می‌توان به بهبود کیفیت زندگی ساکنان، جذب گردشگران و ایجاد فرصت‌های اقتصادی دست یافت. اهمیت این فضاها در ایجاد حس تعلق و امنیت برای شهروندان نیز بسیار بالاست. این فضاها مکان‌های عمومی برای تفریح و سرگرمی، مراکز آموزشی و فرهنگی می‌باشند که به ترویج آگاهی و تبادل فرهنگی در میان ساکنان و بازدیدکنندگان کمک می‌کند.

مقوله چهارم: المان‌های شهری

نماد شهری: نمادها و نشانه‌ها وسیله‌هایی بالقوه برای رساندن معنا است. هویت کالبدی شهر متأثر از تأثیرات سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اقلیمی بر شهر می‌باشد. آن‌چه به عنوان تصویر از شهر در ذهن شکل می‌گیرد با مقوله هویت ارتباطی تنگاتنگ دارد. در شهر سنندج امروزی، نمادها و مبلمان شهری و توجه به فضا سازی محیطی به عنوان عنصری تحول آفرین و درآمدزا، معرف چهره شهر به عنوان یک نماد داخلی و بین‌المللی می‌باشد. نماد دف در میادین اصلی شهر، نماد توت فرنگی در فصل تابستان،

مجسمه هنرمندان و نامداران شهر سنندج در پارک آبیدر، مجسمه هنری و هنرهای تجسمی از نمادهای مهم این دیار می باشد. این نمادها با در نظر گرفتن رفتارهای اجتماعی و فرهنگی شهر مورد نظر طراحی و نصب می شوند.

مبلمان شهری: مبلمان شهری در تعریف شخصیت عملکردی فضاهای شهری نقش مهمی ایفا می کند و در چگونگی روحیه شهر و مردم بسیار مؤثر است. طراحی، اجرا و مکان یابی صحیح مبلمان شهری که بر طبق نیاز مردم و چگونگی کارکرد فضاهای شهری انجام می شود در صورت اجرای صحیح تمامی مراحل، می تواند فضای شهری نسبتاً مطلوبی را پدید آورد. امروزه فضاهای شهری مورد توجه فراوان مردم جهت گذران اوقات فراغت می باشد. از عوامل کالبدی مؤثر در ارتقاء تعاملات اجتماعی می توان به مبلمان مناسب جهت نشستن، بحث و گفت و گو، نشیمن گاه های متحرک، توجه به اقلیم، استفاده از رواق و نرده، استفاده از عناصر طبیعی، امنیت، امکان حضور ۲۴ ساعته در فضا، هم سطح بودن با سطح خیابان، توجه به نورپردازی، نماسازی زیبا و جذاب می باشد. با شواهدی از مصاحبه ها "کردستانی، کرمی"، مشاهدات مستقیم در فضاهای شهری و تحلیل نمادها، می توان توصیف دقیق تری از المان های شهری در پژوهش ارائه داد. آقای کردستانی ۵۳ ساله یکی از پاسخگویان در این خصوص می گوید:

محلات قدیمی سنندج بیانگر این است که این بافت فرهنگ مردم را تقویت می کند و مردم هویت خود را پیدا می کنند. در شهر سنندج مبلمان شهری، پارک ها، خیابان ها و فضاهای سبز بسیار کم می باشد که ضعف مدیریت شهری را نشان می دهد. شهرداری سنندج معاونت گردشگری ندارد. این موضوع باعث شده که شهر سنندج در مقایسه با سایر شهرهای کشور با کمبود امکانات رفاهی و فرهنگی مواجه شود. سنندج معروف به شهر مجسمه ها می باشد. به واسطه حضور مجسمه سازان هنرمند مانند مرحوم خلیلی فرد مورد توجه مسافران قرار گرفته و المان های خوبی به شهرداری داده است.

شکل (۴) پیاده روی پارک آبیدر سنندج

شکل (۳) المان توت فرنگی در شهر سنندج

بناهای تاریخی: آثار تاریخی علاوه بر شناخت عناصر شهری، سبک و نوع زندگی اجتماعی، شأن فرهنگی و تعلقات دینی، کیفیت زندگی گذشته انسان را به نمایش می گذارند؛ از این جهت مورد توجه و جذاب برای گردشگران هستند. شهر سنندج علاوه بر جاذبه های طبیعی، مراکز گردشگری زیادی از جمله عمارت ها (عمارت خسروآباد، عمارت مشیرایوان، عمارت آصف وزیری) و موزه ها (موزه مردم شناسی) نیز می باشد. این شهر به دلیل قدمت تاریخی خود به عنوان شهری باستانی در غرب ایران شناخته می شود. آقای کرمی دیپلم و مسافر شهر سنندج بیان می دارد:

حفظ میراث معماری ابزاری مؤثر برای ترویج غرور جامعه و تقویت حس هویت جامعه است. میراث معماری همچنین پتانسیل جذب گردشگری را دارد و فرصت های اقتصادی برای جوامع محلی ایجاد می کند. بسیاری از بناهای تاریخی برای

درویش نوری، سیمین؛ باصری، علی؛ منصور لکوریج، محمد هادی (۱۴۰۴). مطالعه کیفی عناصر فضاهای شهری از منظر مقوله هویت فرهنگی (میدان مطالعه: شهر سنندج). جامعه شناسی فرهنگ و هنر، ۷ (۳)، ۱-۱۷.

جوامع محلی و عموم مردم اهمیت فرهنگی دارند و به عنوان جاذبه‌ای برای بازدیدکنندگان علاقه‌مند به درک تاریخ و فرهنگ کشور می‌باشند. در نهایت، حفظ میراث معماری یک اقدام برای حفظ و احترام فرهنگی است. ارزش تاریخ و سنت های یک جامعه را تصدیق می‌کند و تعهد به حفظ آن‌ها برای نسل های آینده را نشان می‌دهد.

با توجه به نظریه گیرتز که فرهنگ به عنوان یک شبکه‌ای از معانی و نمادها، در شهر سنندج نمادها و المان‌ها در ریخت‌شناسی، عامل تشخیص هویت شهر و موجب تداعی خاطره‌ها می‌باشد که حس تعلق به مکان را القاء می‌بخشد. به بیانی دیگر، ویژگی‌های نمادین محیط با ایجاد معانی و تأمین فعالیت‌های خاص، بر احساس و رفتار افراد تأثیر می‌گذارند. هماهنگ بودن محیط با ارزش‌ها، باورها و نظام‌های نمادی مشترک مردم که به واسطه آن‌ها به محیط معنا می‌بخشند و قابل رویت بودن عناصر منجر به افزایش درک و تجربیات حسی می‌باشد و جزئی از وجود و خاطره آن‌ها می‌شود. در مجموع باعث شکل‌گیری کل و هویتی جاودانه می‌شوند.

مقوله پنجم: بازنمایی

فرهنگ هم تفاوت‌آفرین و هم انسجام‌بخش است که به زندگی انسان‌ها معنی می‌بخشد. این توانایی چشم‌گیر فرهنگ در عرصه هویت‌سازی و معنابخشی از پیوند تنگاتنگ فرهنگ با مکان و سرزمین ناشی می‌گردد. از طرفی، فضای شهر تحت تأثیر مؤلفه‌های فرهنگ شهری که خود متأثر از مؤلفه‌های فضای شهری می‌باشد. مؤلفه‌های عملکردی فرهنگ شهری دربرگیرنده فعالیت‌های نمادین تفریحی، هنری، مذهبی مرتبط با موضوعات تاریخی، ملی، اسطوره‌ای، علمی، فناوری، ادبی، قومی-اجتماعی، عقیدتی-سیاسی افراد می‌باشد که با فضای فرهنگی، طبیعی، فعالیت‌های فرهنگی شهر، افراد بازدیدکننده و ساکنان بومی، گردشگران مرتبط است و در قالب موزه‌ها، نمایش‌گاه‌ها، گالری‌ها و جشنواره‌ها می‌باشد که بازتابی از ویژگی‌های واقعی مربوط به آن فضا که سبب تعاملات اجتماعی افراد با یکدیگر و با فضای واقعی و مؤثق می‌گردد. آقای باباخانی بیان می‌دارد:

به کارگیری المان‌هایی با مفاهیم خاص دینی که بیان‌کننده هویت تاریخی، فرهنگی و دینی ما باشد، در فضاهای شهری موجب ارتباط بیشتر شهروندان با آن و هویت بخشی به ساکنان شهر می‌گردد. المان‌های شهری چگونه می‌توانند موجب ایجاد هویت ایرانی-اسلامی گردند. از این رو با توجه به تأثیر المان‌های شهری، بر ذهن انسان‌ها، استفاده از آن به صورت نوین ولی با توجه به شاخص‌های ایرانی-اسلامی می‌تواند بر هویت و خوانایی شهر و افزایش ارتباط شهروندان با شهر مؤثر باشد.

با توجه به مکتب نمادین و تفسیری گیلفوردگیرتز و استفاده از آن در پژوهش مذکور، هم‌چنین داده‌های جمع‌آوری شده از مصاحبه‌ها و مشاهدات میدانی از فضاهای شهری و گردشگری سنندج توسط محقق، می‌توان به درک عمیق‌تری از ارتباطات اجتماعی، فرهنگی و نمادین در این فضاها برسیم. در نهایت، هویت شهری سنندج به مجموعه‌ای از عناصر فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و طبیعی بستگی دارد که به شکل‌گیری احساس تعلق و هویت در میان ساکنان و بازدیدکنندگان کمک می‌کند. این هویت نمایانگر تاریخ و فرهنگ غنی این شهر که فرصتی برای توسعه پایدار و جذب گردشگران را فراهم می‌آورد. نمادها و المان‌ها در ریخت‌شناسی، عامل تشخیص هویت شهر و موجب تداعی خاطره‌ها می‌باشد که حس تعلق به مکان را القاء می‌بخشد با حفظ و ترویج این عناصر، می‌توان به تقویت هویت شهری سنندج پرداخت. هم‌چنین ایجاد فضاهای عمومی مناسب، حمایت از هنرمندان محلی، برگزاری رویدادهای فرهنگی می‌تواند به ایجاد یک جامعه فعال و پویا کمک کند.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش سعی ما شناسایی مؤلفه‌های مطرح در انسان‌شناسی از قبیل کارکردهای فضاهای فرهنگی، تعامل فرهنگی، بازآفرینی هویت‌های محلی، آگاهی یافتن درباره مناسبات و مراسمات محلی، بوم‌شناسی فرهنگی، نمادها و نشانه‌ها و المان‌های شهری از منظر آن‌هاست. در این میان نظریه‌های انسان‌شناسان این مؤلفه‌ها مانند مالینوفسکی، کیلفوردگیرتز و استیوار را در تحلیل و تفسیر داده‌ها مورد توجه قرار داده شده است. لذا نتایج این پژوهش با نظریه‌های به کار گرفته شده، هم‌سو است. چرا که هنوز هم عناصر محلی و بومی به طور نسبی کارکرد هویت ساز خود را حفظ کرده‌اند و ضمن تأثیرپذیری از ارزش‌های جهانی،

در تحولات هویت فرهنگی جامعه سنندج سهیم‌اند. بر خلاف تصور رایج مبنی بر زوال سنت‌ها و هویت‌های محلی، هنوز هم سنت‌های جامعه سنندج کارکرد فرهنگ‌ساز و هویت بخش خود را برقرار دارد. با توجه به اهداف و سؤالات پژوهش، بازسازی معنایی فضاهای شهری در حوزه‌های فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی-سیاسی و المان‌های شهری در سیر تاریخی صورت گرفته است. هم‌چنین، نحوه درک، تفسیر و تعامل مردم سرزمین مورد مطالعه، کارکردهای المان‌های شهری در بازنمایی هویت محلی از منظر انسان‌شناسی مورد بررسی قرار گرفته است.

بر اساس یافته‌های پژوهش، آن‌چه که سنندج را از سایر شهرهای غربی ایران متمایز می‌کند جمعیت زیادی از اقوام کردنشین که در پایتخت استان کردستان می‌باشند. این امر منجر به شکل‌گیری فرهنگ و زبانی متمایز از سایر شهرهای این منطقه شده و به سنندج یک هویت فرهنگی و اجتماعی خاص می‌بخشد. به همین سبب با حفظ رویکرد روش‌شناسی تحقیق، نگه‌داشت حدود رشته با جغرافیای شهری، شهرسازی و دیگر رشته‌ها و جامع‌نگری دست به تحلیل هویت فرهنگی از منظر المان‌های فضای شهر سنندج اقدام نموده‌ایم. مطالعات انجام گرفته بیان می‌دارد که با توجه به چالش‌های ناشی از مدرنیزاسیون و تغییرات سریع در ساختار شهری، ضروری است که توجه ویژه‌ای به ترویج هویت فرهنگی در طراحی و توسعه شهری گردد. در مقام مقایسه با پژوهش‌های پیشین می‌توان گفت؛ در واقع بر اساس تحقیقات به عمل آمده یک همسویی بین پیشینه قبلی و مطالعه حاضر وجود دارد. اما در مطالعات قبلی در حوزه عناصر فضاهای شهری و گردشگری، به طراحی‌های فضاهای شهری که برگرفته از شاخص‌های ایرانی-اسلامی می‌باشد و عوامل طبیعی، مصنوعی، انسانی و عوامل مؤثر در شکل‌گیری هویت کالبدی شهری اشاره داشته‌اند. هم‌چنین اکثر مطالعات قبلی صرفاً به بررسی و ارزیابی فضاهای شهری برای تعاملات بین فرهنگی و اهمیت طراحی شهری و کارکردهای فضاهای گردشگری بسنده کرده‌اند. لازم به ذکر است که در مطالعات پیشین مفهوم هویت در هر عنصر یا المان‌های فضاهای شهری سنندج کمتر اشاره شده یا فاقد آن می‌باشد. اما این پژوهش، از منظر مردم‌شناسی، عناصر و المان‌های فضاهای شهری را با رویکردهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و توسعه پایدار به طور جامع ارزیابی می‌کند. هم‌چنین مفهوم هویت شهری را با توجه به عناصر و المان‌های فضاهای شهری و گردشگری بیان می‌کند.

در رویکرد اجتماعی، با توجه به کاربرد چارچوب مفهومی با تأکید بر نظریه نیازهای مالی‌نوفسکی، می‌توان بیان داشت که فضاهای شهری و روابط اجتماعی درون آن‌ها بر مبنای عوامل درون‌زا شکل نهایی خود را یافته‌است. سازمان فضایی شهر تحت تأثیر کارکردهای سیاسی، تجاری و قومی از اهمیت زیاد برخوردار است. تعاملات اجتماعی افراد بر اساس منافع، توقعات و نقش‌های معین آنان شکل می‌گیرد. در حقیقت پیوندهای اجتماعی، فرهنگی، شغلی و کارکردی وجود دارد. با توجه به سؤال پژوهش، از کارکردهای مهم اجتماعی-فرهنگی فضاهای شهری گردشگری تحقق وفاق اجتماعی و پایداری فرهنگی واجتماعی می‌باشد. در جریان سالم تبادل فرهنگی؛ تقویت همبستگی، افزایش غرور و مباهات نسبت به فرهنگ خود را موجب می‌شود. از کارکردهای عناصر فضاهای شهری در سنندج، می‌توان به ایجاد هویت و نشانه‌گذاری که شامل معرفی فرهنگ محلی می‌باشد. عناصر طراحی شده در فضاهای شهری (مجسمه‌ها، بناهای تاریخی، نمادهای محلی) به عنوان نشانه‌هایی از هویت فرهنگی عمل می‌کنند. تسهیل دسترسی و حرکت در طراحی و معابر، حمل‌ونقل عمومی به افزایش کیفیت زندگی ساکنان منجر می‌گردد.

در فضاهای شهری سنندج با تأکید بر مکتب تفسیری و نمادین کیلفورد گیتز، می‌توان این‌گونه بیان داشت که فضاهای شهری به عنوان یک منبع هویت، بخشی از زیرساخت هویت فردی انسان و حاصل شناخت فرد درباره دنیای عینی است که در آن مکان زندگی می‌کند. در فضاهای شهری توجه به نمادهای شهری با در نظر گرفتن ایدئولوژی حاکم بر جامعه و تأثیرپذیری از آن، احترام به انسان و توجه به نیازهای آنان ضروری می‌باشد. با توجه به سؤال پژوهش درباره هویت فرهنگی در میان فضاهای شهری سنندج از منظر اجتماعی-فرهنگی، می‌توان بیان کرد که هویت در شهر سنندج از طریق چندین المان شهری بازنمایی می‌شود. سنندج دارای معماری محلی و منحصر به فردی است که از جمله ویژگی‌های بارز هویت شهری است. ساختمان‌ها، نقوش و تزیینات سنتی و محلی این هویت را به خوبی بازتاب می‌دهند. بازار سنتی سنندج که یکی از مراکز مهم اقتصادی و اجتماعی و فضایی برای تعامل فرهنگی واجتماعی است. هنر و فرهنگ محلی که شامل موسیقی کردی، هنرهای دستی محلی و جشنواره‌ها و رویدادهای فرهنگی که نقش مهمی در تفریح و ارتباط اجتماعی، شناخت و شناسایی شهردارند. ادبیات معاصر و قدیمی کردی که تاریخچه و فرهنگ کرد را به تصویر می‌کشند و به زندگی و ارزش‌های مردم شهر ارتباط و بخشی از هویت فرهنگی شهر سنندج

را تشکیل می‌دهند. طبیعت سنندج با کوهستان‌های زیبا، رودخانه‌ها و مناظر طبیعی، نیز جزء هویت شهری و تأثیرگذار بر زندگی و فرهنگ مردم آن شهر می‌باشد. مساجد و مکان‌های مذهبی با معماری خاص خود، نمادهایی از هویت مذهبی و فرهنگی مردم این دیار که برای عبادت و تجمعات اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این عوامل به همراه سایر المان‌های شهری (غذاهای محلی، رستوران‌های محلی، رسانه‌ها و تاریخچه شهری) به بازنمایی هویت شهر سنندج کمک می‌کنند.

در نقش معماری و طراحی فضاهای شهری در شکل‌گیری هویت فرهنگی و پاسخ به سؤال اصلی پژوهش، نتایج بیان می‌دارد که معماری به عنوان نمایانگر هویت فرهنگی هر منطقه که دارای سبک‌های معماری خاص خود است نمایانگر تاریخ، فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی آن جامعه است. طراحی هوشمندانه و متناسب با فرهنگ محلی با استفاده از مصالح و تکنیک‌های سنتی در ساخت بناها به حفظ هویت فرهنگی و تاریخی منجر می‌گردد. از طرفی فضاهای شهری به تاریخ و فرهنگ محلی اشاره دارند. لذا مرمت و نگهداری از بناها در حفظ فرهنگ محلی نقش دارد. هم‌چنین استفاده از فناوری‌های نوین در طراحی فضاهای شهری و در ایجاد هویت فرهنگی جدید و تقویت آن مؤثر خواهد بود. نتایج بیان می‌دارد که فضاهای شهری و فضاهای فرهنگی این شهر به عنوان منابع ارزشمند فرهنگی و تاریخی، نه تنها نقش مهمی در جذب گردشگران و تقویت اقتصاد محلی دارند، بلکه با تقویت هویت فرهنگی و ارتقای تعاملات اجتماعی به بهبود کیفیت زندگی شهروندان و توسعه پایدار شهری کمک می‌کنند. این فضاها از طریق حفظ و ترویج میراث فرهنگی، می‌توانند به تقویت حس تعلق و هویت محلی در جامعه کمک کرده و پایداری فرهنگی و اجتماعی را در شهر تضمین کنند. نتایج حاصل از مشاهدات فراوان و مصاحبه‌های متعدد نشان از آن دارد که موضوع فضاهای فرهنگی شهری در قلمرو تحقیق در حال حاضر در مسیر نیل به توسعه پایدار شهری قرار گرفته و حس تعلق و هویت محلی متأثر از این شرایط در قلمرو تحقیق می‌باشد. هم‌چنین نتایج مشاهدات فراوان و مصاحبه‌های متعدد نشان از آن دارد که المان‌های شهری مانند مجسمه‌ها، نمادها و نشانه‌های فرهنگی می‌توانند به عنوان نمایندگان هویت فرهنگی عمل کنند که ارتباط عمیقی با فرهنگ محلی دارند. لذا با توجه به نارضایتی‌های ذکر شده توسط افراد بومی و مسافران از عدم رضایت کارکرد مسئولین حوزه‌های مربوطه، به منظور بهبود طراحی فضاهای شهری، حفظ و تقویت هویت فرهنگی، بر اهمیت توجه به ابعاد فرهنگی در برنامه ریزی شهری تأکید می‌گردد. هم‌چنین تقویت هویت فرهنگی با برگزاری رویدادهای فرهنگی محلی (جشنواره‌های سنتی، کارگاه‌های آموزشی) میسر می‌گردد. حفظ و مرمت اماکن تاریخی، توسعه برنامه‌های آموزشی، توسعه گردشگری فرهنگی، ایجاد فضاهای عمومی فرهنگی (فضاهای هنری، کتابخانه‌های عمومی) و تقویت همکاری‌های بین‌المللی (مبادلات فرهنگی) در پیشرفت این شهر تاریخی ضروری است و تأکید بسیار می‌گردد. از طرفی مشارکت جامعه در طراحی شهری، طراحی فضاهای چندمنظوره، توسعه فضاهای سبز، آموزش و آگاهی‌بخشی، توجه به تنوع فرهنگی، تحقیقات و ارزیابی مستمر در ایجاد محیطی پویا و معنادار برای ساکنان و بازدیدکنندگان پیشنهاد می‌گردد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تأمین شد.

مشارکت نویسندگان

مقاله محصول مشارکت مشترک نویسندگان است.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

آزادارمکی، تقی؛ صدیقی کسمایی، مینو (۱۳۹۸). تولید فضای شهری بابل در دوره‌های قاجار و پهلوی. فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۵، ۵۴.

درویش‌نوری، سیمین؛ باصری، علی؛ منصور لک‌ورج، محمد هادی (۱۴۰۴). مطالعه کیفی عناصر فضاهای شهری از منظر مقوله هویت فرهنگی (میدان

مطالعه: شهر سنندج). جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷ (۳)، ۱-۱۷.

- حبیبی، سیدمحسن (۱۳۷۵). *از شار تا شهر*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- حبیبی، کیومرث؛ پوراحمد، احمد (۱۳۸۴). توسعه کالبدی-فضایی شهر سنندج با استفاده از GIS. سنندج: انتشارات دانشگاه کردستان.
- دانایی فرد، حسن؛ امامی، سیدمجتبی (۱۳۹۶). استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه پردازی داده بنیاد. *اندیشه مدیریت*، ۱(۲)، ۹۷-۶۹.
- روستاخیز، بهروز؛ آذرشب، عطیه؛ نرسیسیانس، امیلیا (۱۳۹۸). دلالت‌های معنایی مصرف قلیان بین زنان بلوچ (مطالعه‌ای کیفی در روستای دامن شهرستان ایرانشهر). *زن در توسعه و سیاست*، ۱۷(۲)، ۳۰۱-۲۷۹.
- ریوکه جفی، آنوک دی کایننگ (۱۳۹۹). درآمدی بر انسان‌شناسی شهری. ترجمه علی باصری و محمدطیب سلطانی‌نژاد، تهران: انتشارات سمت.
- زیوری آرام، طاهره؛ عابدینی، اصغر؛ نقیبی، فریدون؛ جبارپور مهرآباد، فاطمه (۱۴۰۰). تحلیل نقش عوامل مؤثر در تولید فضاهای شهری (نمونه موردی: شهر ارومیه). *پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری*، ۱۱(۴)، ۲۰۵-۲۳۵.
- سالنامه آماری استان کردستان (۱۳۷۷). انتشارات سازمان برنامه و بودجه استان کردستان.
- سالنامه آماری استان کردستان (۱۳۷۸). انتشارات سازمان برنامه و بودجه استان کردستان.
- طرح جامع توسعه و عمران و حوزه نفوذ سنندج (۱۳۶۷). مشاور فرازا.
- عبداللهی، راشین؛ محمدی، اصغر، حقیقتیان، منصور (۱۳۹۷). بررسی تأثیر فضای عمومی شهری بر ابعاد رفاه اجتماعی (مورد مطالعه: شهروندان شهر تهران). *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۹(۳۷)، ۵۸-۲۸.
- عرفانی، عطالله؛ عزیزی، وریا (۱۳۹۹). بررسی نما و منظر شهری سنندج. *فصلنامه علمی تخصصی معماری سبز*، ۶(۳)، ۹-۱۹.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۱). تاریخ اندیشه و نظریه‌های انسان‌شناسی. تهران: نشر نی.
- گازرانی، فریدون (۱۳۷۸). برنامه‌ریزی توسعه متعادل بخش مرکزی شهر سنندج. رساله کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
- لطفی، صدیقه؛ محمدی، عبدالحمید (۱۳۹۱). بررسی ارتباط نمادهای شهری با هویت شهر (نمونه موردی: شهر گنبد کاووس). *فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)*، ۲، ۷۰-۶۱.
- مجتهدزاده، غلامحسین (۱۳۷۶). *برنامه‌ریزی شهری در ایران*. تهران: انتشارات پیام نور.
- مجتهدزاده، غلامحسین (۱۳۷۸). زمین شهری و طرح‌های توسعه شهری. مجموعه مقالات همایش زمین و توسعه شهری.
- مرکز آمار ایران (۱۳۷۷). سرشماری عمومی نفوس و مسکن، نتایج تفصیلی شهرستان سنندج.
- مهتا، ویکاس (۱۳۹۸). خیابان نمونه اصلی یک فضای عمومی اجتماعی. ترجمه فردین علی‌خواه و شهرزاد فرزین‌پاک، تهران: انتشارات سازمان زیباسازی شهر تهران.
- میرزایی، خلیل (۱۳۹۳). *شیوه‌های عملی مقاله‌نویسی*. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- میرگذار لنگرودی، پروین (۱۳۹۷). هویت و فرهنگ در فضای شهری؛ تبیین شاخصه‌های هویت‌بخش شهری در فضاهای فرهنگی-هنری چالوس. تهران: گوهر دانش.
- هاشمی مقدم، امیر (۱۳۹۷). *انسان‌شناسی گردشگری*. تهران: انتشارات مهکامه.

References

- Amoiradis, C., Velissariou, E., & Stankova, M. Analysis of Tourism as a Socio-Cultural Phenomenon: Present and Future Consequences. *Recent Research Advances in Arts and Social Studies*, 26.
- Canter, D. (2023). The psychology of place. In *Readings on the Psychology of Place* (pp. 70-75). Routledge.
- Encalada-Abarca, L., Ferreira, C. C., & Rocha, J. (2024). Revisiting city tourism in the longer run: An exploratory analysis based on LBSN data. *Current Issues in Tourism*, 27(4), 584-599.
- Huang, W. J., Li, M., He, J., & Chan, W. K. (2024). Conflicts and interactions in urban tourism: Use of urban public space by residents, tourists, and migrant domestic workers in Hong Kong. *Tourism Management*, 105, 104960.
- Koens, K., & Milano, C. (2024). Urban Tourism Studies: A Transversal Research Agenda 275. *Tourism Culture & Communication*, 24(4), 275-286.
- Jover, J., & Barrero-Rescalvo, M. (2024). When tourism disrupts it all: An approach to the landscapes of touristification. *Journal of Urban Affairs*, 46(6), 1161-1179.
- Lefebvre, H., Kofman, E., & Lebas, E. (1996). *Writings on cities*. Cambridge, Mass.

- Liu, A., Kim, Y. R., & Song, H. (2022). Toward an accurate assessment of tourism economic impact: A systematic literature review. *Annals of Tourism Research Empirical Insights*, 3(2), 100054.
- Matrouk, R. (2024). Exploring the Role of Urban Design Development in Enhancing and Promoting Tourism of Historical Sites: The Case Study of Amman Citadel. *Athens Journal of Tourism*, 11, 125-146.
- Rozman Cafuta, M. (2024). Framing the tourist spatial identity of a city as a tourist product. *International Journal of Tourism Cities*, 10(1), 39-52.
- Saroyo, P., & Mulyati, G. T. (2015). Analysis of prospect of agro-tourism attractiveness based on location characteristics. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*, 3, 72-77.